

MİLLETLERARASI ANTLAŞMALARIN MİLLİ MAHKEMELER TARAFINDAN YORUMLANMASI

Doçent Dr. İlhan F. AKIN

Her hangi bir milli mahkemede anlaşmazlık çözülürken, taraflardan biri, bir anlaşma hükmüne dayanır veya iddiasını kuvvetlendirmek için milletlerarası bir antlaşmada bulunan hükümleri ileri sürerse, mahkeme için bahis konusu edilen antlaşmanın yorumunun yapılması, anlaşmazlığın hallini mümkün kılabilmek bakımından zaruri olur.

Fakat asıl üzerinde durulması gereken husus, olayı inceleyen hâkimin antlaşmayı kendi başına yorumlayabilmek yetkisine sahip olup olmadığıdır.

Usulüne uygun olarak imza ve yetkili organlar tarafından tasdik edilmiş bir antlaşma kanun mahiyetinde olacağından bunların da kanunlar gibi uygulanacağı şüphesizdir¹. Şu halde kanunları yorumlamaya yetkili bulunan milli mahkemeler antlaşmaları da yorumlayabileceklerdir. Fakat bilhassa Fransız mahkeme içtihatlarından bu tabii gibi görünen sonucu elde etmeye imkân yoktur. Milli mahkemelerin yorum yapmaya yetkili olup olmadıkları Fransada çetin tartışmalara sebep olmuştur. Bundan dolayı meselenin incelenmesinde önce Fransa'daki durumu göz önüne almak gerekir. Bundan sonra memleketimizdeki durumu ve genel olarak diğer memleketlerdeki tutumu incelemek bizim için mümkün olabilecektir.

A. MİLLETLERARASI ANTLAŞMALARIN FRANSIZ MAHKEMELERİ TARAFINDAN YORUMLANABİLMESİ.

Milletlerarası antlaşmaların yorumunun milli mahkemeler tarafından yapılabilip yapılamıyacağı konusunda Fransız doktrininde üç görüşe rastlanmaktadır.

1) Duez, Paul - Les actes de gouvernement, Paris 1935, s. 55. Mestre, Achille - Les traités et le droit interne, Recueil des Cours de l'Académie de droit International de La Haye 1931. No. 38. s. 264.

Birinci görüşe göre, milletlerarası antlaşmaların yorumunun mahkemeler tarafından yapılması kabul edilemez ve bu yetki hükûmete aittir. İkinci görüşe göre, antlaşmaların mahiyetlerini göz önünde tutarak yorum yetkisinin hangi organa ait olacağını tayin etmek gerekir ve nihayet üçüncü fikre göre, milletlerarası antlaşmalar onları tatbikle görevli bulunabilen mahkemeler tarafından da yorumlanabilir.

a. Mahkemelerin yoruma yetkili olmadığını kabul eden görüş.

Bu fikir bilhassa Fransız Devlet Şûrâsının görüşüdür. Devlet Şûrâsı yorum meselesini yetkisi dışında görmekte ve bunu bir "geciktirici mesele" saymaktadır. Yani dâva bu noktaya geldiği zaman durmakta, antlaşmadan ne anlaşılacağı hükûmetten sorulmak suretiyle antlaşma hükûmete yorumlattırılmakta ve bundan sonra alınan sonuca göre dâvaya devam edilmektedir.

Bu görüşü benimseyenlere göre, madem ki, kuvvetler ayrılığı sistemi mevcuttur, antlaşmalar onları akdeden hükûmetler tarafından yorumlanmalıdır. Mahkemeye havale edilmiş bir meselede, antlaşma açık bir mânâ taşıyorsa, hâkim bunu uygulamakta tereddüt etmeyecektir. Fakat antlaşma sarîh değil ve bir kaç mânâyâ geliyorsa mahkemenin durumu, hükûmete bildirmesinden başka çare yoktur².

Fakat bu görüş tarzını olduğu gibi kabul etmeye imkân yoktur. Fransız Anayasası antlaşmalara kanunlardan daha üstün bir mevki tanımış ve bunların da kanunlar gibi uygulanmaları mecburiyetini koymuştur. Devlet Şûrâsının önüne getirilen bir mesele herhangi bir antlaşmaya aitse Devlet Şûrâsı bunu anayasanın kendisine tanıdığı bir görevle uygulamak mecburiyetindedir. Fakat uygulama ve yorum işlemleri birbirine çok sıkı olarak bağlıdırlar. Şûrâ, kendisini yoruma yetkili bulmadığına göre, böyle bir durum karşısında meseleyi askıda bırakıp Dış

2) Bu konuda Bkz: Basdavant. Jules - "Le rôle du juge national dans l'interprétation des traités", Revue Critique de droit international privé. 1949 s. 422 - "Devlet Şûrâsı antlaşmaları yoruma yanaşmamaktadır. Antlaşmanın yorumuna ait bir mesele kendisine sunulunca Şûrâ, Dış İşleri Bakanlığına baş vurmakta ve Bakanlığın yaptığı yoruma uymaktadır. Devlet Şûrâsının takındığı tavır, idare mahkemesinin idarî ve kazai fonksiyonlarını tamamiyle ayırması yoluyla izah etmek mümkündür. İdare mahkemesi idarî tasarrufar için kendisini yetkii görmekte ve bu yüzden mahkemelerin sahip olduğu geniş kazai yetkiyi kullanamayacağını düşünmektedir". Duez, Paul - Op. cit. s. 60. "Diplomatik bir antlaşmanın şümül ve mânâsına ait bir meselede Devlet Şûrâsı olaya müdahale edemez."

Lafferrier, E. - Principes du Contentieux administratif. Tome II, Paris 1896 s. 41.

İşleri Bakanlığının mütalâasını bekleyecektir. Yani anayasa ile yapmak mecburiyetinde bulunduğu bir görevi Bakanlıktan gelecek mütalâaya bağlı olarak yerine getirecektir.

Antlaşmaların hükûmetler tarafından hazırlandığı bu sebeple yalnız onlar tarafından yorumlanacağı sonucuna varmak aslında hukukî olan bu vesikaların bu mahiyetlerini de hiçe saymak olacaktır. Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise, her hükûmetin tek taraflı yorum yaparken kendi menfaatini ön plânda tutmasıdır. Fransız Devlet Şûrâsının tutumu bilhassa bu noktadan tenkit edilmektedir. Prof. Maxime Cretienne bu konuda şöyle yazmaktadır: "Malî hükümler ihtiva eden bir antlaşmanın tek taraflı hükûmet yorumu hemen daima maliye lehine ve yabancılar aleyhinedir. İncelediğimiz kararlarda yabancılar lehine olan yalnız bir tek istisna bulduk, o da 20 Mayıs 1927 tarihli Fransa - Amerika Birleşik Devletleri antlaşmasına ait olan ve Amerikan şirketlerinden alınan Fransız vergilerini azaltan 25 Ekim 1937 tarihli karardır. Dış İşleri Bakanlığının karşılıklı olmak esasını göz önünde tutarak yaptığı yorum Devlet Şûrâsınca kabul edilerek "United States Lines" şirketi patent resminden muaf tutulmuştur. Diğer bütün hallerde tek taraflı yorum yabancıların aleyhinedir. Bunun sonucu olarak idare mahkemesine sunulan bir meselenin, yoruma ait bulunması halinde, hükûmetin yorumuna baş vurmamak diğer Devletler nezdinde Devlet Şûrâsının değerini küçültmektedir"³.

b. Antlaşmaların mahiyetini göz önünde tutarak yorum yetkisinin tayini.

Bu ikinci görüş tarzı bilhassa Fransız Temyiz Mahkemesine ait bulunmaktadır. Bu mahkemenin içtihatlarına göre, mahkemeler bazı antlaşmaları yorumlayabilirler, diğerlerini yorumlayamazlar. Bu ayırımın esası, âmme intizamına ve hususî şahısların menfaatlerine ait bulunan antlaşmalara dayanmaktadır. Özel kişilerin menfaatlerine ait olan antlaşmalar mahkemeler tarafından yorumlanacak, genel menfaate ait antlaşmaların yorumu ise hükûmete bırakılacaktır. Aynı şekilde başka bir ayırım da mahkemelere havale edilen anlaşmazlıklarda kendini gösterecektir. Bu konuda da "özel menfaati ilgilendiren" ile "genel menfaati ilgilendiren" anlaşmazlıklar ayırımı yapılmaktadır. Buna göre de genel

3) Cretienne, Maxime - "L'application et l'interprétation des clause fiscales des traités internationaux par les tribunaux français" - Revue Critique de droit international privé. 1951.

menfaat ilgilendiren anlaşmazlıklarda mahkemeler yoruma yetkisiz olacaklardır.

“Mademki, antlaşmalar usulüne uygun olarak kabul edilip yayımlandıktan sonra mahkemeler tarafından uygulanabiliyorlar, özel menfaati ilgilendiren bir meselede bunları yorumlamak yetkisinin de mahkemelere ait olması gerekir”⁴. Bu görüş kabul edildiği takdirde, mahkemelerin yapacakları yorumun taraf devletlerden birinin egemenliğini ilgilendirdiğini anladığı anda bundan vazgeçmesi gerekmektedir⁵.

Fransız Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesi 1867 yılından 1953 yılına kadar verdiği bir çok kararlarda bu görüşü tekrarlamıştır. 4 Temmuz 1867 tarihinde ceza dairesi, hükümetler arasında yapılan antlaşmaların yorumunda mahkemelerin yetkili olmadığını bildirmiştir. 27 Temmuz 1877 de “Fransa’da usulüne uygun olarak kabul edilmiş diplomatik antlaşmalar kanun kuvvetini kazanırlar, bu sebeple kaza organları tarafından uygulanırlar. Fakat bunların yorumu ancak özel bir menfaat söz konusu oldukça mahkemeler bırakılabilir. Antlaşmalar hükümetler arasında yapıldıklarından genel menfaati ilgilendiren hallerde yorum hükümetler tarafından yapılmalıdır⁶” görüşünü bildirmiştir.

Aynı dairenin 23 Şubat 1912 ve 8 Mart 1913 tarihli kararları da aynen yukardaki mahiyettedir. 15 Ocak 1928 tarihli konsolosların imtiyazlarına ait bir kararda genel menfaatleri ilgilendiren konuların hükümetler tarafından yorumlanacağı açıklanmıştır⁷. 24 Mart 1953 tarihinde verilen iki kararda ise, bunlardan biri 1862 Fransa - İspanya, diğeri, 1868 tarihli Fransa - İtalya antlaşmalarına aittir, genel menfaat bulduğunda mahkemelerin yetkisiz olacağı bir defa daha tekrarlanmıştır⁸.

Görüldüğü üzere Fransız Temyiz Mahkemesinin görüşü her türlü yorumu reddeden Devlet Şûrâsının görüşü ile mahkemelere yorum yetkisini tanımak isteyen doktrin arasında bulunmaktadır. Maxime Mignon, hükümet tasarrufları teorisinde, antlaşmaların yorumlanması konusunda bir yumuşama görülmesi arzu edilmiştir, dedikten sonra “Fransa’da usulüne uygun olarak kabul edilmiş ve kanun mahiyetini almış diplomatik

4) Journal de droit international privé. Tome. I. s. 245. Revue de droit international privé 1907 s. 228.

5) Hanoi mahkemesi, 6 Haziran 1884 de Annam ve Tonkinde Fransız protectorat’sına ait antlaşmayı yoruma “bu diplomatik vesikanın yorumu doğru- dan doğruya imzacı devletlerin karşılıklı haklarına dayanmaktadır” mütalaâsı ile yanaşmamıştır. Pic, Paul - R.G.D.I.P. s. 17.

6) Benoist, Jacques - “L’interprétation des traités diplomatiques par les tribunaux judiciaires”, La semaine juridique 1953 No. 1133.

7) Revue de droit international privé 1942 s. 34.

8) Benoist, Jacques - Op cit. No. 1133.

bir antlaşma kaza organları tarafından uygulanmalı ve bu organlar özel menfaati ilgilendiren anlaşmazlıkları çözerken bu antlaşmaları yorumlamalıdır. Fakat aksine, Devletler Hukuku bakımından bir metnin şumulu ve mânâsı tespit ediliyorsa kaza organları bu yorumu yetkili organlara bırakmalıdırlar. Tek taraflı 'hükûmet' yorumunun hukukî değeri değişik fikirler ortaya atmıştır. Bazen kısıntısız kabul edilir, antlaşma ile aynı değerde olarak kaza organlarını bağlar, bazen ise basit bir danışma değerindedir. Genel menfaati ilgilendiren bir durumda Devlet Şûrâsı ile Temyiz Mahkemesi arasında bir görüş ayrılığı olmadığına göre antlaşmaların yorumunda hükûmet tasarrufları teorisinin yumuşatıldığı söylenemez"⁹ görüşünü eklemiştir.

Fakat bu konuda önemli olan, özel ve genel menfaat tâbirlerinden ne anlaşılması gerektiği ve bu tâbirler için kat'î bir kıstasın bulunup bulunmadığıdır. Hangi halde özel menfaatin bulunduğu ve hâkimin antlaşmayı yorumlayacağı, bunun aksine hangi halde genel menfaatin özel menfaatin arkasına gizlendiği ve bu halde hükûmete baş vurmaya gerektiğini tayin etmek son derece karışık ve yazarların üzerinde anlaşamadıkları bir meseledir¹⁰.

Bilhassa yabancı konsolosların dokunulmazlık ve yetkilerini tayin konusunda mesele ihtilâflıdır. Konsolosların görevlerine ait olmayan faaliyetlerinden ortaya çıkan bir ihtilâfta kazaî yorumun yapılabileceği esas itibariyle kabul edilebilir. Fransa ile Amerika Birleşik Devletleri arasında bu konudaki bir ihtilâf her iki devletin Dış İşleri Bakanlıkları tarafından 1853 tarihli antlaşmanın yorumlanması yoluyla halledilmek istenmişse de meseleyi inceleyen mahkeme bu yorumu kabul etmemiş, kendisi tekrar yorum yaparak karara varmıştır¹¹. Konsolosların meslekî faaliyetlerine ait bir mesele de, yabancı devletin menfaati söz konusu olabileceğinden, hükûmetler tarafından yapılacak yorumun aranması gerekmekte ve mahkemelerin bu konuda yapacakları her hangi bir yorumun devletin milletlerarası sorumluluğunu doğurabileceği kabul edilmektedir¹².

Yazarların bir kısmı hangi meselelerin genel menfaat, hangilerinin

9) Mignon, Maxime - "L'amenuisement de l'emprise de la théorie des actes de gouvernement", La revue administrative 19 Ocak-Şubat 1951 s. 45.

10) Bartin, E. - Principes de droit international privé, 1930 s. 102; Lerebours - Pigeonnière - Précis de droit international privé, 1946 s. 45; Maury, J. - Règles générales des conflits des lois", Recueil des Cours de l'Académie de La Haye 1936/III s. 445.

11) Journal de droit international privé 1899 s. 793.

12) Journal de droit international privé 1914 s. 964.

özel menfaat kıstası içine sokulabileceğini tayine gayret etmişler. Antlaşmaların milletlerarası hükümleri, konsolosluk faaliyetleri, vatandaşların yabancı memleketlerdeki korunmaları, ceza vermek yetkisi ve suçluların iadesi genel menfaate dahil konular olarak; dâvacının tabiyeti, konsolosların yetkisi, edebî-sınai ve ticarî haklar ve mahkemelerin yetkileri ise özel menfaate dahil konular olarak kabul edilmektedir¹³.

Görüldüğü gibi bu ayırma her tarafa çekilebilecek mahiyettedir¹⁴. Konsolosların yetkilerinin özel menfaat konularına dahil kabul etmeyi izah etmek bir hayli müşküldür. Ayrıca bütün antlaşmalarda az veya çok âmme menfaatini ilgilendiren hükümler bulunacağından bu ayırmanın keyfi olacağı da ileri sürülebilir. Fransız Temyiz Mahkemesi, mahkemelere havale edilen özel anlaşmazlıklar dolayısı ile antlaşmaları yorumlayabileceklerini kabul etmektedir. Fakat esas itibarıyla bu mahkemelere zaten özel mahiyetteki anlaşmazlıklar gönderilmez mi?

Şüphesiz özel bir menfaat için dahi olsa mahkemelerin antlaşmaları yorumlamalarının milletlerarası akisleri olacak ve bunun sonucu olarak bazı diplomatik müşküller ortaya çıkabilecektir. Fakat buna rağmen, mademki mahkeme kendisine getirilen anlaşmazlığı çözmekle görevlidir, bunun temini için bir antlaşmanın yorumu zarureti mevcut ise, her hangi bir ayırma yapmadan, bunun mahkemenin normal yetkileri içinde sayılması gerekmektedir¹⁵.

c. Yorum yetkisinin mahkemelere verilmesi.

Üçüncü görüş, mahkemelerin antlaşmaları kendi görüşlerine uygun olarak yorumlamak yetkisine sahip olmalıdır. Mahkemeler herhangi bir olay dolayısı ile bir antlaşmayı yorumlamak mecburiyetinde kahrılarsa görevlerini yerine getirebilmek için bu hukukî vesikayı yorumlayacaklardır. Zaten mahkemeler hükümetlerin tek taraflı yorumlarının kendileri için sadece bir mütalaa değerinde olduğunu bildirmişlerdir. Bu konuda şu örnek verilebilir. Fransa'da yerleşmiş Türkiye Cumhuriyeti tâbiyetinde bulunan bir şahıs (Choncol) 1926 kanunu ile kurulan ve 1943 tarihli bir kanunla yorumlanan ticarî mülkiyete dair Fransız mevzuatından istifade etmek istiyordu (mallara, haklara ve menfaatlara ait konularda Türk vatandaşlarını Fransız vatandaşları ile aynı duruma sokan 23 Temmuz 1923 Lozan antlaşması). Kendisine Türk mevzuatında

13) Duez, Paul - Op. cit. s. 61; Onar, Sıddık Sami - İdare Hukuku s. 266 (1942 baskısında)

14) Niboyet, Jean - Polin - La séparation des pouvoirs et les traités diplomatiques, Mélanges Carré de Malberg 1933 s. 408.

15) Mestre, Achille - Op. cit. s. 292 - 295.

ticarî mülkiyeti nizamlıyan kaidelerin bulunmadığı sebebi ile iki devlet mevzuatı arasında mütekabiliyet bulunmadığı itirazı yapıldı. Fakat 1943 tarihli kanun adî icar ile hasilât icar konularında, bir anlaşma ile menî haklar sahasında vatandaşlarla aynı duruma sokulan yabancıları kanunlarda mütekabiliyet olması şartından muaf tutmuştu.

Aix istinaf mahkemesi Lozan antlaşmasını geniş bir yoruma tâbi tuttu ve bu vesikanın yalnız Türkiyedeki Fransızların değil Fransa'daki Türklerin de haklarına ait bulunduğunu kabul etti¹⁶.

Mahkemelerin yorum yetkisini kendilerinde görmeleri konusunda şu örnek daha da belirli bulunmaktadır.

23 Ocak 1953 tarihli karar ile Marennes mahkemesi, 12 Kasım 1938 tarihli kararnameyi ihlâl etmekten mevkuf İspanyol vatandaşı Julio Balserio'yu serbest bırakmıştı. Fakat karar inceleyen Poitiers istinaf mahkemesi 1862 tarihli Fransız - İspanyol antlaşmasını yorumlayarak Balserio'nun suçlu olduğuna karar verdi. Çünkü sözü geçen antlaşma hükümlerine göre, "her iki memleket vatandaşları mütekabilen iki memleketin tebalası gibi seyahat edebilirler, ikâmet edebilirler, her çeşit sanayi ve ticarî muamelelere girişebilirler... fakat kanun ve nizamların her memleket vatandaşlarına yüklediği hükümlere uymak şartı ile...". Yani Fransa'da ticaretle meşgul olan bir kimse bu sıfatı ile İspanya'da yukarıdaki antlaşmaya dayanarak ticaret yapabilecektir. Fakat sözü geçen Balserio mahkemeye İspanyada ticaret yaptığını dair bir belge ibraz edememiştir. Mahkeme "yayınlanan diplomatik bir yorum bulunmadığı takdirde mahkemelerin antlaşmaları yorumlamaya yetkili bulunduğunu" kabul etmiştir¹⁷.

B. DİĞER MEMLEKETLERDE MAHKEMELERİN YORUM YETKİSİ.

Bir çok memleketlerde antlaşmaların mahkemeler tarafından yorumlanıp yorumlanmayacağı meselesi tartışma konusu olamamakta ve bu yetkinin mahkemelerin en tabii görevleri arasında olduğu kabul edilmektedir.

Anglo-Saxon memleketlerinde milletlerarası antlaşmalar anayasalarla uzlaştırıldığından mahkemeler kanunları yorumlar gibi antlaşmaları da yorumlamaktadırlar. İngiltere'de devletler hukuku "Common Law" in

16) Choncol c. Vita. Cour d'Aix 12 Mai 1947 et 10 Nov. 1947 Recueil Sirey 1947; Bkz. Crozat, Charles Devletler Umumî Hukuku. 1950 cilt. I. s. 89.

17) Journal de droit international. Janvier - Fevrier - Mars 1956 T. 83 No. 1 s. 142 - Bu rövüde kararın tafsilâtı ve yorumun yapılışı hakkında bir not bulunmaktadır.

bir parçası kabul edildiğinden, kendisine havale edilen bir meselede hâkim ister iki şahıs arasında, ister bir şahısla devlet arasında olsun antlaşmaları yorumlayabilmektedir¹⁸.

Amerika Birleşik Devletlerinde, daima yürürlükte bulunan 1787 anayasası (M. VI, par 2) onaylanmış anayasaları kanun derecesinde kabul etmektedir. Bu sebeple mahkemeler kanunları yorumladıkları gibi antlaşmaları da yorumlayabilmektedirler.

Almanya'da devletler hukuku iç hukuka dahil kabul edildiğinden mahkemeler, hükümet tarafından akdedilmiş antlaşmaları yorumlayabilirler. Fakat bu daima böyle olagelmemiştir. 23 Ocak 1823 tarihli bir Prusya kararnamesi mahkemelerin Dış İşleri Bakanlığının mütalâası ile bağlı olacaklarını bildirmişti. Dış İşleri Bakanlığının yapacağı yorum mahkemeler için mecburî olacaktı. Fakat 24 Kasım 1843 tarihli yeni bir kararname bunu ortadan kaldırdı. Bu yenisine göre, hâkim tereddüt ederse Bakanlığa müracaat edebilir, fakat Bakanlığın mütalâası ile bağlı kalmaya mecbur değildir¹⁹. Bu yüzden Von Bar "antlaşmaların yorumu, kanunların yorumu gibi kendi inanışlarına göre mahkemeler tarafından yapılmaktadır"²⁰ demiştir.

İtalyadaki duruma gelince, Rosenmark "antlaşmaların kazai yorumu" başlıklı makalesinde; İtalyada birçok mahkeme kararlarının incelenmesi milletlerarası antlaşmaların yorumunun bizzat mahkemeler tarafından yapıldığını göstermektedir, demektedir²¹. Fakat Roma mahkemesinin 24 Mart 1881 tarihli kararında "milletlerarası antlaşmalar her memleketin milli kanunu mahiyetini alırlar ve hâkimler bunları özel menfaate ait oldukları derecede mânâlarının sınırlarını tayin ederler" denilmektedir. Buna göre Fransadaki özel ve genel menfaat ayırımının burada da yapıldığı ileri sürülebilirse de Rosenmark Roma İstinaf Mahkemesinin 30 Mayıs 1908 tarihli kararına dayanarak böyle bir ayırma yapılmadığını kaydetmektedir²².

18) Rousseau, Charles - Principes généraux du droit international public 1944 s. 649 dip notu.

Mc. Nair, Arnold - L'Application et l'interprétation des traités d'après la jurisprudence britanniques. Rec. Cours 1933 No. 43 I. ; Crozat, Charles - Op. cit. s. 87.

19) Bkz. Frangulis, A.-F. - Théorie et pratique des traités internationaux s. 109 (Alman Mahkemelerinin karar örnekleri var).

20) Von Bar - Théorie und Praxis des internationalen Privatrecht. T. I. s. 144 (Charles Rousseau'dan naklen).

21) Rosenmark - Dictionnaire diplomatique. Cilt III. s. 962.

22) Clunet 1909 s. 567.

C. MEMLEKETİMİZDEKİ DURUM.

Türkiye'de mahkemeye havale edilmiş bir mesele hakkında her hangi bir antlaşmanın yorumu söz konusu olursa, acaba mahkeme antlaşmayı yorumlayabilecek midir? Yoksa yorumu yetkisi dışında görerek hükûmete mi baş vuracaktır?

Memleketimizdeki durumu da, idare mahkemesinin yani danıştayın ve adliye mahkemelerinin, yorum konusunda takındıkları tavrı ayrı ayrı incelemek yolu ile yapmayı faydalı buluyoruz.

a. Danıştayın antlaşmaları yorum yetkisi.

Fransa'da Devlet Şûrâsının antlaşmaların yorumunu hükûmet tasarrufu kabul eden bir çok kararlanna rastlamak mümkündür. Halbuki memleketimizde, Danıştay kararlarının yayınlanmasına başlandığı 1935 yılından bu güne kadar, kararlar dergisinde yayımlanmış bütün kararlar arasında yaptığımız inceleme sonucunda, Danıştay içtihatlarınca antlaşmaların yorumunun bir hükûmet tasarrufu olarak kabul edildiğini gösteren bir karara tesadüf etmedik. Sayın Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın da işaret ettikleri gibi, Danıştay içtihatlarına göre hükûmet tasarrufları üç kategoride toplanmaktadır.

1. Hükûmetin diğer bir devlete karşı mukabele bilmisil olmak üzere aldığı kararlar,
2. İskân mevzuatının tatbikiyle ilgili olan tedbirler,
3. Yabancıların tâbiyetlerinin tayini hakkında alınan kararlar²³.

Görüldüğü gibi amprik bir liste halinde sıralanan bu hükûmet tasarrufları içinde antlaşmaların yorumu yer almamaktadır. Fakat şimdiye kadar antlaşmaların yorumu ile ilgili bir anlaşmazlık doğmadığına göre, Danıştayın antlaşmaların yorumunu kat'i surette hükûmet tasarrufu addetmediği de pek tabii ileri sürülemez. Antlaşmalar, memleketimizin sistemine göre, onaylandıktan sonra kanun haline girerler. Şu halde yüksek kaza organının antlaşmaların yorumunu kendi yetkileri içinde göreceğini tabii karşılamak lâzımdır. Lozan antlaşmasına ait bir mesele de²⁴ Danıştay sözü geçen antlaşmanın hükümlerini uygulamış ve geniş mânâsiyle antlaşmayı yorumlamıştır.

23) Onar, Sıddık Sami - Op. cit. s. 335.

24) Banker Nişan Hanesyanın mirasçıları murisin firarı ve mütegalip olmadığını ispat sadedinde Lozan muahedesi hükümlerini ileri sürmüşlerdi. Danıştay 6 ncı dairesi 52/287 No. lu kararında, Lozan antlaşmasını tatbik ve yorumlayarak bu antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten beri emvali metrukeye el konulamıyacağını bildirmiştir. Bu tarihe kadar kaçakçılığı ve tegay-

b. Adliye mahkemelerinin yorum yetkisi

Memleketimizdeki sisteme göre, usulüne uygun olarak tasdik edilmiş antlaşmalar kanun hükmündedir. Bu sebeple bunların uygulanması gibi yorumlanmasının da milli mahkemelerin yetkisi için de kabul edilmesi gerekir. Nitekim mahkemelerin bazı kararlarında bir antlaşmayı tatbik ve yorumladıkları görülmüştür²⁵. Biz bu kararlardan en karakteristik bulduğumuzu incelemekle yetineceğiz. Temyiz Ticaret Dairesinin 26/1/1951 tarih 950/1632 esas ve 443 sayılı kararında, kanun mahiyetini almış bir antlaşma hükmünün yorumlandığı görülmektedir. Karar aynen şöyledir:

Dâva :

Dâvacının vekili, müvekkilinin eskiden beri ihdas ve istimal ve tescil ettirdiği tüfek resim ve alâmeti ile dâvalının ihdas, istimal ve tescil ettirdiği resim, isim, alâmet ve resimler arasındaki iltibasın ref'ini ve dâvalı alâmetinden tüfek resminin çıkarılmasını ve gayri kanunî rekabetin men'ini ve Ekonomi Bakanlığınca kayıt ve tescil edilmiş bulunan 9098 sayılı alâmeti farika ilmuhaberinin iptalini ve bin lira maddi ve bin lira manevî zarar ve ziyanın masarifi muhakeme ve ücreti vekâletle birlikte tahsilini istemiştir.

Hüküm :

Dâvacı markanın İngiliz menşeli bulunduğundan 1619 numaralı kanunla hükümetimizle İngiltere arasında müzaheretli adliye anlaşması meriyete girmiş olmak itibariyle dâvacı firmanın ecnebilik teminatı ödemekten muaf tutulması iktiza eylediği, diğer taraftan dâva dilekçesinde ikametgâh adresi göstermiş bulunduğundan dâvalı vekilinin bu hususlara dokunan itirazlarının reddiyle tarafların iltibas hakkındaki iddia ve müdafaalan tetkik edilerek keyfiyetin ihtisas sahibi bilirkişiye havalesi kararlaştırılıp birinci bilirkişi raporu mahkemece tatminkâr görülmiyerek yeniden üç kişilik ehli-vukuf tetkikatı yaptırılıp istihsal olunan 20.4.948 tarihli raporda esaslı bir iltibasın mevcut bulunduğu bildirilmekle iki rapor arasındaki mübayenetin telifi için yeniden seçilen bir bilirkişi he-

yübü belirtilemeyenlerin mallarına el konulmuş ise bu işlemin Bakanlar Kurulunun 13 Haziran 1926 tarihli kararına dayanılarak iptalini kabul etmiştir. (Kararlar Dergisi No. 54-57 s. 489).

25) Türk İçtihatlar Külliyyatı cilt VI No. 2733 - Op. cit. cilt V No. 406 - Op. cit. cilt V. No. 1361 - 1362 - Op. cit. cilt VI No. 2484.

yeti tarafından verilen 20.10.948 tarihli raporla iltibasın mevcudiyeti sabit bulunduğu kanaatine vanılarak dâvalının 9098 numaralı alâmeti farika ilmuhaberinin iptaline ve takdir olunan 490 lira maddî ve 600 lira manevî zararın dâvalıdan tahsiline ve dâvacı vekili için 57 lira 60 kuruş vekâlet ücreti takdir olunarak taraflardan mütekabilen tahsiline yargılama giderlerinin nisbet dairesinde taraflara taksimine karar verildiği natıktır.

Yargıtay Kararı (Duruşmalı) : Dâvalı tarafından serdedilip İngiliz vatandaşı olan dâvacının ikâmetgah iraesine ve teminat itasına mecbur tutulması yolundaki itirazı, asliye mahkemesince 2.4.1948 tarihli ara kararında Türkiye ile İngiltere arasındaki adli müzaheret anlaşmasına ve 1619 numaralı kanunla iltihak edilen anlaşmalar hükümlerine dayanılarak reddedilmiş bulunmasına rağmen nihai hükmü ihtiva eden ilâ-mında hükümetimizle İngiltere devleti arasında müzakereti adliye anlaş-masının 1619 numaralı kanunla meriyete girmiş olduğundan bahisle dâvalının yukarda tespit edilen iptidai itirazlarının varid görülmediği te-barüz ettirilmiştir. Halbuki 1619 numaralı kanun Türk - İngiliz adli müzaheret anlaşmasının tasdikine teallük etmeyip beynelmilel sınaî mülkiyet mukavelelerinin 6 Teşrinisani 1925 Lahey tadilâtına iltihak edilmesine mütedair bulunmakta ve bu iltihak edilen muahedelerden Mart 1883 tarihli Paris ittihadı mukavelesinin ikinci maddesinin ikinci fıkrasında "bununla beraber sınaî mülkiyet haklarının herhangi birinden istifade hususunda ittihadı dahil memleketler tab'asından himayenin istenildiği memlekette hiç bir ikâmetgâh veya müessese sahibi olmak şartı talep edilemez, denilmekte ise de bu fıkranın hakkın doğumu bakımından vazedildiği müteakip fıkradaki "âkit memleketlerin adli ve idarî usûl muhakemeleri ve selâhiyeti ve ikametgâh intihabına veya bir vekil nasbına dair sınaî mülkiyet kanunlarında talep edilen hususlar hakkındaki kanun hükümleri kat'i surette mahfuzdur" denilmesinden istihraç edilmektedir.

Şu suretle bu muahede ile usule müteallik muameleler himayenin istendiği mahal kanunları hükümlerine tâbi kılındığına göre hâdisede, himayenin istendiği yer olan memleketimiz usul kanununun incelenmesi icap etmekte ve bu sebeple müracaat edilen HUMK. nun 97 nci maddesinde ise muahede hükümleri mahfuz kalmak kaydıyla Türkiyede kanunu medenî mucibince ikametgâhı olmayan müddei veya dâvaya müdahale eden kimsenin 96 nci madde mucibince teminat göstermesi mecburî kılınmaktadır. Hâdisede dâvacı ecnebidir. Türkiyede kanuni ikametgâhı yoktur. Her ne kadar dâva dilekçesinde başka bir müesseseyi ikâmetgâh gösterdiğini işaret eylemekte ise de, bu suretle bildirdiği ad-

res dâvacının Kanunî Medenî mucibince ikametgâhı olmayıp sadece tebligatın icrasını teminen, o da o müessesenin kabulü şartıyla gösterilmiş bir mahalden ibarettir. Bu vaziyet karşısında ve usulün 97 nci maddesinin son fıkrasında işaret edildiği veçhile Türkiye ile İngiltere arasındaki muahede hükümlerini tetkik eylemek gerekir. Türkiye ile İngiltere hükümeti arasında akdedilip 2045 sayılı kanunla tasdik edilen 28 Teşrinisani 1931 tarihli muahede ile 3927 sayılı kanunla tasdik edilen bu muahede ekinin incelenmesinden, mezkûr muahedenin 12 nci ve 13 üncü maddelerine âkit taraf tabaasına müsavi muamelenin tatbik edileceğini kararlaştırdıkları anlaşılmaktadır. HUMK. nun 97 nci maddesiyle vaz edilen hüküm Türkler hakkında da tatbik edileceğine ve yukarda bahsi geçen adli müzakeret anlaşmasında âkit devletler tab'aları için mahalli mecburiyetlerin haricinde istisnai bir muamele kabul edilmemiş olmasına göre dâvacının da usulün âmir hükümleri muvacehesinde teminat iraesine mecbur tutulması gerekmektedir. Bu itibarla dâvalının bu noktaya ilişkin itirazlarının kanun ve muahedelere yanlış mânâ verilmek suretiyle reddedilmesi yolsuz ve bozma sistemi bu bakımdan yerinde bulunmuş olduğundan temyiz olunan hükmün bu sebepten dolayı bozulmasına; bozmanın sebep ve mahiyetine nazaran dâvalının diğer temyiz itirazlarının şimdiden tetkikine mahal olmadığına oybirliği ile karar verildi (T. İct. K., 1951 sene 3, sayı 27-28, sah. 764-767; A. D. 1951 sayı 11 sah. 1777-1780).

Kararda görüldüğü veçhile Asliye Mahkemesi sınaî mülkiyet ihtilâfı dolayısı ile mahkemeye sunulmuş olan meselede 1619 numaralı kanun gereğince Türkiye ile İngiltere arasında bir adli müzaheret anlaşmasının yürürlüğe konulmuş bulunduğu mucip sebebi ile İngiliz tâbiyetinde olan dâvacının teminat yatırmasına lüzum görmemiştir. Halbuki Temyiz Ticaret Dairesi 1619 numaralı kanunla yürürlüğe girmiş antlaşmayı yorumlamış ve bunun adli müzaheretle ilgisi olmadığı sonucuna varmıştır. Filhakika, Temyiz Ticaret Dairesine göre, 1619 numaralı kanun Türk - İngiliz adli müzaheret anlaşmasına teallük etmeyip milletlerarası sınaî mülkiyet mukavelesinin 6 Teşrinisani 1925 La Haye tadilâtına mütedair bulunmaktadır. Gene Temyiz Ticaret Dairesine göre, her ne kadar sonradan katıldığımız antlaşmalardan Mart 1883 tarihli Paris ittifakı mukavelesinin 2 nci maddesinin 2 nci fıkrasında "bununla beraber sınaî mülkiyet haklarının herhangi birinden istifade hususunda ittihadı dahil memleketler tebaasından himayenin istenildiği memlekette hiç bir ikametgâh veya müessese sahibi olmak şartı talep edilemez" tarzında bir hüküm mevcut ise de, bu hüküm bir adli müzaheret kaydı sayılamaz ve sınaî mülkiyet konusunda dâva açan fakat Türkiye-

de ikametgâhı bulunmayan bir yabancıнын teminat yatırmaktan muafiyetini sağlayamaz. Çünkü, diyor Temyiz Ticaret Dairesi, sözü geçen fıkranın hakkın doğumuna ait olduğu sözü geçen antlaşmanın müteakip fıkrasındaki hükümden anlaşılmaktadır ki, bu fıkra “âkit memleketlerin ve idarî usul muhakemeleri selâhiyet ve ikametgâh intihabında veya bir vekil nasbına dair sınaî mülkiyet kanunlarında talep edilen hususlar hakkındaki kanun hükümleri kat’i surette mahfuzdur” demektedir.

Böylece açıkça görülmektedir ki, Temyiz Mahkemesi bir antlaşma hükmünü (Paris ittihadı mukavelesinin 2 nci madde 2 nci fıkra) yorumlamış bulunmaktadır.

Şu halde Temyiz Ticaret Dairesinin 26.1.1951 tarihli bu kararı, antlaşmaların iç hukukta bir kanun mahiyeti taşımaları sebebiyle her hangi bir kanun hükmü gibi yorumlanabileceğini açıkça göstermektedir.

İlhan F. AKIN